पतंजलि विश्वविद्यालय

University of Patanjali

एम.ए. संस्कृतव्याकरणम्

2022-2023

M.A. Sanskrit Vayakaran

2022 - 2023

Program Educational Objectives (PEOs)

- **PEO 1 –** To make sense of the principles of grammar specified in Ashtadhyayi.
- **PEO 2 –** Make students aware of the Katyayana created Vartikas and self-commented posts by Patanjali.
- **PEO 3 –** To understand the construction method of grammar and vocabulary completely. There is no such knowledge in the world which is without words and elemental knowledge of words is not possible without words. Hence grammar is taught.
- **PEO 4 –** Make the stud nts aware of the Indian culture, civilization and human ideals because mahabhasya is not only a book of Sanskrit grammar, but it is also a source of knowledge.
- **PEO 5 –** To give a decent understanding of the roots and their usage in various processes through acharya Sayana's Dhatuvritti.
- **PEO 6 –** To study some texts of Vedic literature and Sanskrit literature.

Program Specific Outcomes (PSOs)

After completing of the program, the students will be able to

- **PSO 1 –** Teach and relay the knowledge of Sanskrit grammar and Sanskrit literature, being fully aware of all the principles related to Sanskrit language.
- **PSO 2 –** Take distinguished decisions with critical approach and social acceptability by getting knowledge of this style where Maharishi Patanjali has presented the entire Mahabhasyam in the form of discussion of purvepaksja and uttarpaksha.
- **PSO 3 –** Realize the ancient civilization and human ideals and establishing harmony of the diverse past with present condition works for cultural protection and promotion.
- **PSO 4 –** Elaborately elevate the consciousness among people by imbibing the elements of Ayurveda and Vedic literature which is only possible by a profound knowledge of grammar.

शिक्षण और मूल्यांकन की योजना

PROPOSED SCHEME FOR CBCS SYSTEM IN MA SANSKRIT-VYAKARANAM

Semester - I

Sl.No.	Course Code	Course Title	Lecture per week			Total Credit	Evaluation Scheme			Total
							Sessional		External	
			L	T	P		CT	TA	SEE	
1	MSV-CT-101	संस्कृतव्याकरणम्–1	4	1	0	5	20	10	70	100
2	MSV-CT-102	संस्कृतव्याकरणम्–2	4	1	0	5	20	10	70	100
3	MSV-CT-103	संस्कृतव्याकरणम्–3	4	1	0	5	20	10	70	100
4	MSV-CT-104	संस्कृतव्याकरणम्–4	4	1	0	5	20	10	70	100
5	MSV-AEC1-105	संस्कृतसम्भाषणम्–1	2	0	0	2				
				TOTAL		22	Total			400

Semester - II

Sl.No.	Course Code	Course Title	Lecture per week			Total Credit	Evaluation Scheme			Total
							Sessional		External	
			L	T	P		CT	TA	SEE	
1	MSV-CT-201	संस्कृतव्याकरणम्–5	4	1	0	5	20	10	70	100
2	MSV-CT-202	संस्कृतव्याकरणम्–6	4	1	0	5	20	10	70	100
3	MSV-CT-203	संस्कृतव्याकरणम्–7	4	1	0	5	20	10	70	100
4	MSV-CT-204	संस्कृतव्याकरणम्–8	4	1	0	5	20	10	70	100
5	MSV-SEC1-205 MSV-SEC1-206	संस्कृतसम्भाषणम्–2 / Yog Vigyanam	0	0	2	0				
				TOTAL		20	Total			400

Semester - III

Sl.No.	Course Code	Course Title	Lecture per week			Total Credit	Evaluation Scheme			Total
							Sessional		External	
			L	T	P		CT	TA	SEE	
1	MSV-CT-301	संस्कृतव्याकरणम्–9	4	1	0	5	20	10	70	100
2	MSV-CT-302	संस्कृतव्याकरणम्–10	4	1	0	5	20	10	70	100
3	MSV-CT-303	संस्कृतव्याकरणम्–11	4	1	0	5	20	10	70	100
4	MSV-CT-304	संस्कृतव्याकरणम्–12	4	1	0	5	20	10	70	100
5	MSV-GE-305 MSV-GE-306 MSV-GE-307	संस्कृतसाहित्यम् –1 / भाषा विज्ञान/ गुप्तकाल का इतिहास–1	4	1	0	5	20	10	70	100
6	MSV-SEC2-306 MSV-SEC2-307	भारतीय संगीत; गायन/ भारतीय संगीत; वादन	0	0	2	2				
				TOTAL		25	Total			500

Semester - IV

Sl.No.	Course Code	Course Title	Lecture per week			Total Credit	Evaluation Scheme			Total
							Sessional		External	
			L	T	P		CT	TA	SEE	
1	MSV-CT-401	संस्कृतव्याकरणम्–13	4	1	0	5	20	10	70	100
2	MSV-CT-402	संस्कृतव्याकरणम्–14	4	1	0	5	20	10	70	100
3	MSV-CT-403	संस्कृतव्याकरणम्–15	4	1	0	5	20	10	70	100
4	MSV-CT-404	संस्कृतव्याकरणम्–16	4	1	0	5	20	10	70	100
5	MSV-GE-405 MSV-GE-406	संस्कृतसाहित्यम्–2 / गुप्तकाल का इतिहास–II	4	1	0	5	20	10	70	100
6	MSV-AEC2-406	लघु शोध लेखन /	2	0	0	2				
				TOTAL		27	Total			500
		GRAND TOTAL (Credits)				94	GRAND TOTAL (Marks)			1800

M.A. saṃskṛtavyākaraṇam Course
Semester - 1
Paper - 1 / Sanskritvayakarnam (1)

MSV-CT-101
70+30=100

Course Objectives-

- śabdānuśāsana kā prastāva, śabda kā svarūpa, śabdānuśāsana ke prayojana, śabdānuśāsana nirmāṇarīti, pāṇinī ācārya ke śāstra kī pravṛtti, śabda ke jñānameṃ dharma āhosvid prayoga meṃ, vyākaraṇa śabda kā artha viṣayoṃ se avagata karānā /
- varṇamālā meṃ nirdiṣṭa varṇoṃ evaṃ pratyāhāra sūtreṃ para pakṣa pratipakṣa pūrvaka vicāra karā kara vicāraśīla evaṃ puruṣārthī vyaktitvoṃ kā nirmāṇa karanā /

Course Outcomes-

- mahābhāṣya kā adhyayana kara chātra apanī buddhi ko sūkṣma karatā huā kisī bhī kṣetra meṃ eka kuśala netṛtva kā nirvahana karane meṃ samartha ho jātā hai /
- isase śabda ke jñāna meṃ dharma hai athavā prayoga meṃ dharma isa viṣaya ko samajhakara śabdoṃ kā dharma ke anurūpa prayoga karatā hai evaṃ saṃskṛrti ke utthāna meṃ eka utkṛṣṭa bhūmikā nibhātā hai /
- vyākaraṇa śabdoṃ kī saṃracanā va usakā yathārtha bodha karāne vālā graṃtha hai, isake adhyayana se sampūrṇa saṃskṛta vāghmaya ko samajhane kī yogyatā prāpta ho jātī hai /
- isase vidyārthī varṇamālā meṃ nirdiṣṭa varṇoṃ va pratyāhāroṃ ke nirmāṇa meṃ nipuṇa hokara vyākaraṇa va adhyayana-adhyāpana ke kṣetra meṃ eka śreṣṭha ācārya kī bhūmikā kā nirvahana karatā huā śreṣṭha ācāryoṃ kā nirmāṇa karatā hai /

व्याकरणमहाभाष्यम् (प्रथमाध्यायस्य प्रथमः पादः) (१, २ आह्निक) **७०**

इकाई-1 **१८**

शब्दानुशासनस्य प्रस्तावः, शब्दस्य स्वरूपम्, शब्दानुशासनस्य प्रयोजनानि

इकाई-2 **१८**

शब्दानुशासननिर्माणरीतिः, पाणिन्याचार्यस्य शास्त्रस्य प्रवृत्तिः, शब्दस्य ज्ञान धर्म आहोस्वित् प्रयोग, व्याकरण शब्दस्य अर्थः

इकाई-3 **१७**

अइउण्- एओङ् (सूत्राणां व्याख्या)

इकाई-4 **१७**

हयवरट्- झभञ् (सूत्राणां व्याख्या)

सहायकग्रन्थाः-

१. व्याकरणमहाभाष्यम्:- महर्षिपतंजलिविरचितम्

प्रकाशकः- चौखम्बा संस्कृत प्रतिष्ठान, ३८ यू. ए. बैंग्लो रोड, जवाहर नगर, दिल्ली-७

२. व्याकरणमहाभाष्यम्:- व्याख्याकार:- पं. युधिष्ठिरो मीमांसक:

प्रकाशकः- रामलाल कपूर ट्रस्ट रेवली, सोनीपत, हरियाणा।

३. व्याकरणमहाभाष्यम्:- सम्पादक:- श्री वेदव्रत शास्त्री

प्रकाशकः- हरियाणा साहित्य संस्थान, गुरुकुल झज्जर, हरियाणा।

४. व्याकरणमहाभाष्यम्:- अनुवादक:- चारुदेवशास्त्री

प्रकाशकः- मोतीलाल बनारसी दास,बैंग्लो रोड, जवाहर नगर, दिल्ली-७

प्रश्नपत्रविषयका निर्देशा:

(क) पृष्टेषु पञ्चसु त्रयः प्रश्नाः समाधेयाः (४५)

(ख) पृष्टेषु अष्टासु पञ्च प्रश्नाः समाधेयाः (२५)

M.A. saṃskṛtavyākaraṇam Course
Semester - 1
Paper - 2 / Sanskritvayakarnam (2)

MSV-CT-102
70+30=100

Course Objectives-

- maharṣi pāṇini viracita aṣṭādhyāyī ke vṛddhirādaic se ktakvatū niṣṭhā sūtreṃ para maharṣi pataṃjali kṛta mahābhāṣya kā jñāna karākara laukika udāharaṇoṃ ke sātha vidyārthī kī buddhi ko sūkṣma kara vyākaraṇa ke gū siddhāntoṃ se avagata karānā /

Course Outcomes-

- vidyārthī vṛddhirādaic, adeṃguṇaḥ sūtra ke adhyayana se saṃjñā saṃjñī nirūpaṇa ko samajhakara vistāra se bodhana karāne meṃ samartha ho jāte haiṃ evaṃ bhārata kī prācīna śāstrīya nāmakaraṇa kī paddhati se bhī paricita hokara unakā anupālana karatā hai /
- iko guṇavṛddhī ke adhyayana se guṇavṛddhī ke sthāna kā nirūpaṇa va vidhi sūtra meṃ sthita padoṃ ke sātha viśeṣaṇa viśeṣya ke prakāra ko samajhakara paribhāṣā sūtreṃ kā vidhisūtreṃ meṃ prayoga karane meṃ nipuṇa ho jātā hai /
- pragṛhya saṃjñā vidhāyaka sūtra ke adhyayana se vidhi vākyoṃ meṃ prakṛti bhāva kā jñāna hone se tadviṣayaka vākyoṃ kā nirmāṇa kara letā hai /
- mahābhāṣya kā adhyayana kara vidyārthī aneka viṣayoṃ ko samajhane va unako vyāpaka rūpa se prastuta karane meṃ samartha ho jātā hai /

व्याकरणमहाभाष्यम् (प्रथमाध्यायस्य प्रथमः पादः) (3, 4, 5 आह्निके) ७०

इकाई-1 (आह्निक-३) १८

वृद्धिरादैच्(१.१.१)- इको गुणवृद्धी (१.१.३)

इकाई-2 (आह्निक-४) १३

न धातुलोप आर्धधातुके (१.१.४)-दीधीवेवीटाम्(१.१.६)

इकाई-3 (आह्निक-४) १३

हलोऽनन्तराः संयोगः (१.१.७)- नाज्झलौ (१.१.१०)

इकाई-4 (आह्निक-५) १३

ईदूदेद् द्विवचनं प्रगृह्यम् (१.१.११)- ईदूतौ च सप्तम्यर्थे (१.१.१९)

इकाई-5 (आह्निक-५) १३

दाधा घ्वदाप् (१.१.२०)- क्तक्तवतू निष्ठा (१.१.२६)

सहायकग्रन्थाः–

१. व्याकरणमहाभाष्यम्:- महर्षिपतंजलिविरचितम्
प्रकाशकः– चौखम्बा संस्कृत प्रतिष्ठान, ३८ यू. ए. बैंग्लो रोड, जवाहर नगर, दिल्ली-७

२. व्याकरणमहाभाष्यम्:- व्याख्याकार:- पं. युधिष्ठिरो मीमांसकः
प्रकाशकः– रामलाल कपूर ट्रस्ट रेवली, सोनीपत, हरियाणा।

३. व्याकरणमहाभाष्यम्:- सम्पादक:- श्री वेदव्रत शास्त्री
प्रकाशकः– हरियाणा साहित्य संस्थान, गुरुकुल झज्जर, हरियाणा।

४. व्याकरणमहाभाष्यम्:- अनुवादक:- चारुदेवशास्त्री
प्रकाशकः– मोतीलाल बनारसी दास,बैंग्लो रोड, जवाहर नगर, दिल्ली-७

प्रश्नपत्रविषयका निर्देशाः

(क) पृष्टेषु पञ्चसु त्रयः पश्नाः समाधेयाः (४५)

(ख) पृष्टेषु अष्टासु पञ्च प्रश्नाः समाधेयाः (२५)

M.A. saṃskṛtavyākaraṇam Course
Semester - 1
Paper - 3 / Sanskritvayakarnam (3)

MSV-CT-103
70+30=100

Course Objectives-
- ' aṣṭādhyāyī sūtreṃ ke 'sarvādīni sarvanāmāni' sūtra se 'anekālśit sarvasya' paryanta sūtreṃ para maharṣi pataṃjalikṛta mahābhāṣya kā adhyayana karākara tatvānveṣaṇa kī vāda paddhati se avagata karānā, jisase vaha bhaviṣya meṃ saralatā se satyatathyoṃ kā anveṣaṇa kara sake /

Course Outcomes-
- ' isase vidyārthī ko sarvanāma saṃjñā, avyaya saṃjñā aura inake saṃjñiyoṃ ko samajhakara vākya meṃ prayoga karatā huā vākya racanā saundarya, pravacana va vāṇī kī kuśalatā meṃ nipuṇa ho jātā hai /
- ' vibhāṣā ke svarūpa va usake prāptāprāptādi bhedoṃ ke bāre meṃ samajhakara unakā va sampūrṇa aṣṭādhyāyī kā samagra bodhana karātā hai /
- ' ''anekālśit sarvasya'' ādi sūtreṃ ke adhyayana se ādeśa kī sthāna vyavasthā ke bāre meṃ jñāna prāpta karake vyākaraṇa śāstreṃ ko paāne kī kuśalatā aura adhika unnata banātā hai /
- ' mahābhāṣya keṃ laukika nyāya siddha paribhāṣāoṃ ke mādhyama se apanī prajñā ko atisūkṣma karatā hai aura loka va samāja meṃ eka śreṣṭha netṛtva kartṛtva vā vaktṛtva kī bhūmikā nibhātā huā sabako satyapatha, sanātanapatha para āge baātā hai /

व्याकरणमहाभाष्यम् (प्रथमाध्यायस्य प्रथमः पादः) (६, ७ आह्निक) ७०

इकाई-1 (आह्निक-६) **१८**

सर्वादीनि सर्वनामानि (१.१.२७)- पूर्वपरावरदक्षिणोत्तरा... (१.१.३४)

इकाई-2 (आह्निक-६) **१३**

स्वमज्ञातिधना... (१.१.३५)- कृन्मेजन्तः (१.१.३९)

इकाई-3 (आह्निक-६) **१३**

अव्ययीभावश्च (१.१.४१)- न वेति विभाषा (१.१.४४)

इकाई-4 (आह्निक-७) **१३**

इग् यणः सम्प्रसारणम् (१.१.४५) - षष्ठी स्थानेयोगा (१.१.४९)

इकाई-5 (आह्निक-७) **१३**

स्थानेऽन्तरतमः (१.१.५०) - अनेकाल्शित् सर्वस्य (१.१.५५)

सहायकग्रन्थाः–

१. व्याकरणमहाभाष्यम्:- महर्षिपतंजलिविरचितम्
प्रकाशकः– चौखम्बा संस्कृत प्रतिष्ठान, ३८ यू. ए. बैंग्लो रोड, जवाहर नगर, दिल्ली-७
२. व्याकरणमहाभाष्यम्:- व्याख्याकार:- पं. युधिष्ठिरो मीमांसकः
प्रकाशकः– रामलाल कपूर ट्रस्ट रेवली, सोनीपत, हरियाणा।
३. व्याकरणमहाभाष्यम्:- सम्पादकः- श्री वेदव्रत शास्त्री
प्रकाशकः– हरियाणा साहित्य संस्थान, गुरुकुल झज्जर, हरियाणा।
४. व्याकरणमहाभाष्यम्:- अनुवादकः- चारुदेवशास्त्री
प्रकाशकः– मोतीलाल बनारसी दास,बैंग्लो रोड, जवाहर नगर, दिल्ली-७

प्रश्नपत्रविषयका निर्देशाः

(क) पृष्टेषु पञ्चसु त्रयः प्रश्नाः समाधेयाः (४५)

(ख) पृष्टेषु अष्टासु पञ्च प्रश्नाः समाधेयाः (२५)

M.A. saṃskṛtavyākaraṇam Course
Semester - 1
Paper - 4 / Sanskritvayakarnam (1)

MSV-CT-104
70+30=100

Course Objectives-

- aṣṭādhyāyī sūtreṃ ke ‘sthānivadādeśo{nālvidhau' ādi atideśa sūtreṃ se ārambha karake ‘eṃprācāṃdeśe' paryanta sūtreṃ para maharṣi pata×jali kṛta mahābhāṣya kā bodha karākara saṃskṛta bhāṣā kī sūkṣmatā va vaijñānikatā evaṃ ṭṭaṣiyoṃ kī sūkṣmamedhā se avagata karānā **/**

Course Outcomes-

- ‘sthānivadādeśo{nalvidhau' isake adhyayana se vidyārthī sthānī va ādeśa ke svarūpa kā bodha kara aṣṭādhyāyī meṃ sthānikārya ādeśa ko pratipādita karane meṃ nipuṇa ho jātā hai evaṃ kisī bhī śabda ke mūla meṃ praveśa kara usake vāstavika artha kā niścaya kara pātā hai **/**
- vidyārthī ‘tasminniti nirdiṣṭe pūrvasya' isakā adhyayana karake vidhi vākyoṃ meṃ ekavākyatā ke mādhyama se sūtrartha karake prayogoṃ kī siddhi karane meṃ samartha ho jātā hai **/**
- vidyārthī ‘svaṃrūpaṃ śabdasyāśabdasaṃjñā' ityādi grāhaka sūtra ke adhyayana se gṛhīta śabda tathā varṇa ko āsānī se samajhāne meṃ samartha ho jāte haiṃ **/**
- mahābhāṣya sabhī tathyoṃ ko sūkṣmatā se vicāra karake likhā gayā hai, ataḥ vidyārthī vyākaraṇa ke mādhyama se saṃskṛta vāghmaya ke pracura bhaṇḍāra se tatvoṃ kā anveṣaṇa kara ātma-utthāna karatā huā samāja meṃ unakā vistāra karatā hai **/**

व्याकरणमहाभाष्यम् (प्रथमाध्यायस्य प्रथमः पादः) (८, ९ आह्निक) **७०**

इकाई-1 (आह्निक-8) **१८**

स्थानिवदादेशोऽनल्विधौ (१.१.५६)

इकाई-2 (आह्निक-8) **१३**

अचः परस्मिन्.... (१.१.५७)- द्विर्वचनेऽचि (१.१.५९)

इकाई-3 (आह्निक-9) **१३**

अदर्शनं लोपः (१.१.६०)- तस्मिन्निति निर्दिष्टे..... (१.१.६६)

इकाई-4 (आह्निक-9) **१३**

स्वं रूपं शब्दस्य.... (१.१.६८) - एङ् प्राचां देशे (१.१.७५)

सहायकग्रन्थाः–

१. व्याकरणमहाभाष्यम्:- महर्षिपतंजलिविरचितम्
प्रकाशकः– चौखम्बा संस्कृत प्रतिष्ठान, ३८ यू. ए. बैंग्लो रोड, जवाहर नगर, दिल्ली-७

२. व्याकरणमहाभाष्यम्:- व्याख्याकार:- पं. युधिष्ठिरो मीमांसकः
प्रकाशकः– रामलाल कपूर ट्रस्ट रेवली, सोनीपत, हरियाणा।

३. व्याकरणमहाभाष्यम्:- सम्पादकः:- श्री वेदव्रत शास्त्री
प्रकाशकः– हरियाणा साहित्य संस्थान, गुरुकुल झज्जर, हरियाणा।

४. व्याकरणमहाभाष्यम्:- अनुवादकः:- चारुदेवशास्त्री
प्रकाशकः– मोतीलाल बनारसी दास,बैंग्लो रोड, जवाहर नगर, दिल्ली-७

प्रश्नपत्रविषयका निर्देशाः

(क) पृष्टेषु पञ्चसु त्रयः प्रश्नाः समाधेयाः (४५)
(ख) पृष्टेषु अष्टासु पञ्च प्रश्नाः समाधेयाः (२५)

M.A. saṃskṛtavyākaraṇam Course
Semester - 1
Paper - 5 / saṃskṛta sambhāṣṇam (1)

MSV-CT-105
70+30=100

Course Objectives-

- śabdarūpoṃ tathā dhātu rūpoṃ kā jñāna, ṇijanta sananta ādi prakriyāoṃ evaṃ vividha vācyoṃ meṃ vākyoṃ kī racanā se avagata karākara laukika sāhitya evaṃ vaidika sāhitya meṃ abādha gati pradāna karanā **/**

Course Outcomes-

- vācya parivartana ke adhyayana se vidyārthī vibhinna vākyoṃ kī saṃracanāoṃ ko samajhakara utkṛṣṭa bhāṣā śailī ke sātha sambhāṣaṇa karatā huā bhāratīya saṃskṛti ko jana-jana meṃ phailātā hai **/**
- vidyārthī sanantādi vibhinna prakriyāoṃ ko jānakara saṃskṛta bhāṣā meṃ viśeṣa yogyatā ko prāpta kara vaidika evaṃ laukika sāhityoṃ meṃ nihita dharma kā upadeśa va svakarmoṃ dvārā dharma kī pratiṣṭhā karatā hai **/**
- vibhinna dhāturūpa va śabdarūpoṃ ko jānakara vidyārthī saṃskṛta sambhāṣaṇa meṃ ucca gati ko prāpta kara lete haiṃ **/**

इकाई-1 वाच्य परिवर्तनम्-

कर्तृवाच्यतः- कर्मवाच्ये
कर्मवाच्यतः- कर्तृवाच्ये
कर्तृवाच्यतः-भाववाच्ये

इकाई-2 सनन्तप्रक्रिया, णिजन्तप्रक्रिया यङन्तप्रक्रिया, नामधातुप्रक्रिया इत्यादिषु प्रक्रियासु वाक्य प्रयोगः ।

इकाई-3 धातुरूपस्मरणम्

भू , हस्, पठ् , रक्ष, गम् , वद्, चर् , दृश् , सद् , पा, सेव , वृत् , वृध, ईक्ष्, रम्, लभ् , स्था, पत् , पच् , नम् , स्मृ , जि, घ्रा कृष् , वस् , त्यज् , याच् , वह् , नी, ह्व, श्रु, कृ, अद्, शास्, ब्रू , या, हन्, विद्, स्तु ।

इकाई-4 शब्दरूप स्मरणम्-

पठत्, यावत्, महत्, भवत्, भगवत्, धीमत्, भूभृत्, पयोमुच्, वणिज, प्राञ्च, उदञ्च्, गो, पितृ, नृ, कर्तृ, सुधी, स्वभू, पति, सखि, एक, द्वि, त्रि, चतुर्, अस्मद्, युष्मद्, इदम्, अदस् ।

पाठ्यपुस्तकम्-

प्रौढ़ रचनानुवादकौमुदी- डॉ. कपिलदेव द्विवेदी
प्रकाशकः-विश्वविद्यालय प्रकाशन वाराणसी ।

M.A. saṃskṛtavyākaraṇam Course
Semester - 2
Paper - 1 / Sanskritvayakarnam (5)

MSV-CT-201
70+30=100

Course Objectives-

- aṣṭādhyāyī ke prathama adhyāya ke dvitīya pada ke antargata vidyamāna- atideśa prakaraṇa, svara prakaraṇa, āśiṣya prakaraṇa tathā eka śeṣa vṛtti para vistṛta vivecana /
- saṃskṛtavyākaraṇa ke dārśanikapakṣoṃ se vidyārthī ko avagata karānā /

Course Outcomes-

- 'gāṃkuṭādibhyoṃṇiāṃnnit' ādi sūtreṃ ke adhyayana se kit ghit kā atideśa tathā isake pratiṣedha kā jñāna samyak rūpa se kara lete haiṃ tathā prayoga sthaloṃ meṃ guṇavṛddhī niṣedhādi kāryoṃ ko vidyārthī saralatā se kara lete haiṃ /
- ekaśeṣa prakaraṇa kā adhyayana karane se vidyārthī aneka śabda prayoga sthaloṃ meṃ eka śabda prayoga karane ke sātha saṃskṛta bhāṣā meṃ unnata gati prāpta kara letā hai /
- vyākaraṇa ke dārśanika pakṣoṃ ko samajhakara prabodhana karatā huā samāja ko saṃskṛta vyākaraṇa, darśana va vedoṃ ke prati jāgarūka banātā hai evaṃ unake adhyayana ke lie prerita kara unheṃ dharma, artha, kāma va mokṣa ke yathārtha svarūpa se avagata karātā hai /
- 'kaṣṭaṃ vyākaraṇam' vyākaraṇa kā adhyayana kaṭhina kārya hai ataḥ isake adhyayana se eka puruṣārthī karmayogī vyaktitva taiyāra ho jātā hai /

व्याकरणमहाभाष्यम् (प्रथमाध्यायस्य द्वितीयपादः) ७०

इकाई-1 (आह्निक-1) **१७**

गाङ्कुटादिभ्योऽञ्णिन् ङित् (1.2.1)- एकविभक्ति चापूर्वनिपाते (1.2.44)

इकाई-2 (आह्निक-2) **१७**

अर्थवदधातुरप्रत्ययः.... (1.2.45)- तिष्यपुनर्वस्वोर्नक्षत्र.....(1.2.63)

इकाई-3 (आह्निक-3) **१७**

सरूपाणामेकशेष.....(1.2.64)- ग्राम्यपशुसङ्घेष्व.....(1.2.73)

इकाई-4 **१९**

वाक्यपदीयम् (ब्रह्मकाण्डम्)

सहायकग्रन्थाः–

१. व्याकरणमहाभाष्यम्:- महर्षिपतंजलिविरचितम्
प्रकाशक:– चौखम्बा संस्कृत प्रतिष्ठान, ३८ यू. ए. बैंग्लो रोड, जवाहर नगर, दिल्ली-७
२. व्याकरणमहाभाष्यम्:- व्याख्याकार:- पं. युधिष्ठिरो मीमांसक:
प्रकाशक:– रामलाल कपूर ट्रस्ट रेवली, सोनीपत, हरियाणा।
३. व्याकरणमहाभाष्यम्:- सम्पादक:- श्री वेदव्रत शास्त्री
प्रकाशक:– हरियाणा साहित्य संस्थान, गुरुकुल झज्जर, हरियाणा।
४. व्याकरणमहाभाष्यम्:- अनुवादक:- चारुदेवशास्त्री
प्रकाशक:– मोतीलाल बनारसी दास,बैंग्लो रोड, जवाहर नगर, दिल्ली-७
५. वाक्यपदीयम् - सम्पाक:- डॉ. शिवशंकर अवस्थी।
प्रकाशक:– चौखम्बा विद्याभवन, वाराणसी।

प्रश्न पत्र विषय का निर्देशा:

(क) पृष्टेषु पञ्चसु त्रय: प्रश्ना: समाधेया: (४५) (ख) पृष्टेषु अष्टासु पञ्च प्रश्ना: समाधेया: (२५)

M.A. saṃskṛtavyākaraṇam Course
Semester - 2
Paper - 2 / Sanskritvayakarnam (6)

MSV-CT-202
70+30=100

Course Objectives-

- it saṃjñā tathā ātmanepada parasmaipada, nadī, ghi, kāraka, nipāta, upasarga, gati, karmapravacanīya ityādi sūkṣma viṣayoṃ ke adhyāpana ke dvārā manasvī, ekāgra evaṃ kuśāgra vyaktitva kā nirmāṇa karanā /

Course Outcomes-

- isa pāṭhyakrama kā adhyayana karane se vividha dhātuoṃ ke ātmanepada va parasmaipada viṣayaka vibhāga ko samajhakara tadanusāra rupoṃ kā prayoga karane va bodhana meṃ samartha ho jāte haiṃ /
- upasarga va nipātādi saṃjñāoṃ ko jāne lene se vidyārthī saṃskṛta vāghmaya kā gahanatā se adhyayana karake samāja meṃ ina granthoṃ kī śikṣāoṃ kā pracāra kara sāmājika jīvana ke stara ko unnata banātā hai /
- uparokta sūkṣma viṣayoṃ ke adhyayana se taiyāra vicāra kuśala va puruṣārthī vyaktitva mānava samāja ko ucita diśā meṃ agrasara karatā hai /

व्याकरणमहाभाष्यम् ७०

इकाई-1 (प्रथमाध्यायस्य तृतीयपादः) (आह्निक-1) **१४**

भूवादयो धातवः (1.3.1)- स्वरितेनाधिकारः (1.3.11)

इकाई-2 (प्रथमाध्यायस्य तृतीयपादः) (आह्निक-1) **१४**

अनुदात्तङित आत्मनेपदम् (1.3.12)- लुटि च क्लृपः (1.3.93)

इकाई-3 (प्रथमाध्यायस्य चतुर्थपादः) (आह्निक-1) **११**

आ कडारादेका संज्ञा (1.4.1)

इकाई-4 (प्रथमाध्यायस्य चतुर्थपादः) (आह्निक-2) **११**

यू स्त्र्याख्यौ नदी (1.4.3)- बहुषु बहुवचनम् (1.4.21)

इकाई-5 (प्रथमाध्यायस्य चतुर्थपादः) (आह्निक-3, 4) **२०**

कारके (1.4.23)- परः संनिकर्षः संहिता (1.4.108)

सहायकग्रन्थाः–

१. व्याकरणमहाभाष्यम्:- महर्षिपतंजलिविरचितम्

प्रकाशकः– चौखम्बा संस्कृत प्रतिष्ठान, ३८ यू. ए. बैंग्लो रोड, जवाहर नगर, दिल्ली-७

२. व्याकरणमहाभाष्यम्:- व्याख्याकारः- पं. युधिष्ठिरो मीमांसकः

प्रकाशकः– रामलाल कपूर ट्रस्ट रेवली, सोनीपत, हरियाणा।

३. व्याकरणमहाभाष्यम्:- सम्पादकः- श्री वेदव्रत शास्त्री

प्रकाशकः– हरियाणा साहित्य संस्थान, गुरुकुल झज्जर, हरियाणा।

४. व्याकरणमहाभाष्यम्:- अनुवादकः- चारुदेवशास्त्री

प्रकाशकः– मोतीलाल बनारसी दास,बैंग्लो रोड, जवाहर नगर, दिल्ली-७

प्रश्नपत्रविषयका निर्देशाः

(क) पृष्टेषु पञ्चसु त्रयः प्रश्नाः समाधेयाः (४५) (ख) पृष्टेषु अष्टासु पञ्च प्रश्नाः समाधेयाः (२५)

M.A. saṃskṛtavyākaraṇam Course
Semester - 2
Paper - 3 / Sanskritvayakarnam (7)

MSV-CT-203
70+30=100

Course Objectives-

- pada sambandhi vidhi, avyayībhāva, tatpuruṣa, bahuvīrahī aura dvandva samāsoṃ para vivecana evaṃ samāsa meṃ pūrva para prayoga viṣayaka vicāra /

Course Outcomes-

- samarthaḥ padavidhiḥ sūtra ke adhyayana se aikya padya, aikya svaratā kā jñāna ke sātha samastapada va vigrahavākyoṃ kā sucārū rūpa se bodhana meṃ samartha ho jātā hai /
- vividha samāsoṃ ke svarūpoṃ ko jānane se saṃskṛta vāṃmaya meṃ sthita jaṭila vākyoṃ ke arthoṃ ko bhī samajhakara tadviṣayaka bhrāntiyoṃ kā nivāraṇa evaṃ navīna samāsa sambandhita śabda samūha kī saṃracanā karane meṃ samartha ho jāte haiṃ /
- isa prakāraṇa ke adhyayana se upasarjana va anupasarjana śabdoṃ kī pahacāna ke sātha unakā pūrva prayoga va para prayoga karatā huā doṣa rahita samasta padoṃ kī saṃracanā karatā hai /

व्याकरणमहाभाष्यम् ७०

इकाई-1 (द्वितीयाध्यायस्य प्रथमः पादः) (आह्निक-1) १४

समर्थः पदविधिः (2.1.1)

इकाई-2 (द्वितीयाध्यायस्य प्रथमः पादः) (आह्निक-2) १४

सुबामन्त्रिते पराङ्गवत् स्वरे (2.1.2)- पूर्वकालैकसर्वजरत्....(2.1.48)

इकाई-3 (द्वितीयाध्यायस्य प्रथमः पादः) (आह्निक-3) १४

तद्धितार्थोत्तरपद.... (2.1.50)- मयूरव्यंसकादयश्च (2.1.71)

इकाई-4 (द्वितीयाध्यायस्य द्वितीयः पादः) (आह्निक-1) १४

अर्धं नपुंसकम् (2.2.2)- शेषो बहुव्रीहिः (2.2.23)

इकाई-5 (द्वितीयाध्यायस्य द्वितीयः पादः) (आह्निक-2) १४

अनेकमन्यपदार्थे (2.2.24) - कडाराः कर्मधारये (2.2.38)

सहायकग्रन्थाः–

१. व्याकरणमहाभाष्यम्:- महर्षिपतंजलिविरचितम्

प्रकाशकः– चौखम्बा संस्कृत प्रतिष्ठान, ३८ यू. ए. बैंग्लो रोड, जवाहर नगर, दिल्ली-७

२. व्याकरणमहाभाष्यम्:- व्याख्याकारः- पं. युधिष्ठिरो मीमांसकः

प्रकाशकः– रामलाल कपूर ट्रस्ट रेवली, सोनीपत, हरियाणा।

३. व्याकरणमहाभाष्यम्:- सम्पादकः- श्री वेदव्रत शास्त्री

प्रकाशकः– हरियाणा साहित्य संस्थान, गुरुकुल झज्जर, हरियाणा।

४. व्याकरणमहाभाष्यम्:- अनुवादकः- चारुदेवशास्त्री

प्रकाशकः– मोतीलाल बनारसी दास,बैंग्लो रोड, जवाहर नगर, दिल्ली-७

प्रश्नपत्रविषयका निर्देशाः

(क) पृष्टेषु पञ्चसु त्रयः प्रश्नाः समाधेयाः (४५)

(ख) पृष्टेषु अष्टासु पञ्च प्रश्नाः समाधेयाः (२५)

M.A. saṃskṛtavyākaraṇam Course
Semester - 2
Paper - 4 / Sanskritvayakarnam (8)

MSV-CT-204
70+30=100

Course Objectives-

- kāraka vibhakti evaṃ upapadavibhakti sambandhi sūtreṃ para maharṣi pataṃjalikṛta bhāṣya kā bodha /
- samāsa meṃ ekavad bhāva evaṃ liṃga viṣayaka vidhāna para mahābhāṣya kā jñāna pradāna karanā /
- anvādeśa evaṃ ārdhadhātuka viṣayaka dhātvādeśo kā bodha /
- tadrājasaṃjñaka pratyayoṃ, dhātuoṃ evaṃ avyayoṃ se vihita pratyayo kā luk viṣayaka vicāra /

Course Outcomes-

- isa prakaraṇa ke adhyayana se vidyārthī vibhinna kārakoṃ se samyak vibhakti saṃyojana karane meṃ samartha ho jātā hai /
- isa pāṭhyakrama kā adhyayana karane ke uparānta vidyārthī kāvya, mahākāvya tathā nāṭakādi ke vākyasvarūpa ko āsānī se hṛdayāṃgama karake prabodhana meṃ samartha ho jātā hai /
- dvigu tathā dvandva ādi samāsa ke liṃga viṣayaka kā jñāna karake śabdoṃ kā yathārtha bodhana karātā hai /

व्याकरणमहाभाष्यम् ७०

इकाई-1 (द्वितीयाध्यायस्य तृतीयः पादः) (आह्निक-1) १५

अनभिहिते (2.3.1)- मन्यकर्मण्यनादरे.....(2.3.17)

इकाई-2 (द्वितीयाध्यायस्य तृतीयः पादः) (आह्निक-2) १२

कर्तृकरणयोस्तृतीया (2.3.18)- नक्षत्रे च लुपि (2.3.45)

इकाई-3 (द्वितीयाध्यायस्य तृतीयः पादः) (आह्निक-3) १४

प्रातिपदिकार्थलिङ्ग... (2.3.46)- कृत्यानां कर्तरि वा (2.3.71)

इकाई-4 (द्वितीयाध्यायस्य चतुर्थः पादः) (आह्निक-1) १५

द्विगुरेकवचनम् (2.4.1)- ण्यक्षत्रियार्षञितो.... (2.4.58)

इकाई-5 (द्वितीयाध्यायस्य चतुर्थः पादः) (आह्निक-2) १४

तद्राजस्य बहुषु..... (2.4.62)- लुटः प्रथमस्य डारौरसः(2.4.85)

सहायकग्रन्थाः–

१. व्याकरणमहाभाष्यम्:- महर्षिपतंजलिविरचितम्

प्रकाशकः– चौखम्बा संस्कृत प्रतिष्ठान, ३८ यू. ए. बैंग्लो रोड, जवाहर नगर, दिल्ली-७

२. व्याकरणमहाभाष्यम्:- व्याख्याकार:- पं. युधिष्ठिरो मीमांसकः

प्रकाशकः– रामलाल कपूर ट्रस्ट रेवली, सोनीपत, हरियाणा।

३. व्याकरणमहाभाष्यम्:- सम्पादकः- श्री वेदव्रत शास्त्री

प्रकाशकः– हरियाणा साहित्य संस्थान, गुरुकुल झज्जर, हरियाणा।

४. व्याकरणमहाभाष्यम्:- अनुवादकः- चारुदेवशास्त्री

प्रकाशकः– मोतीलाल बनारसी दास,बैंग्लो रोड, जवाहर नगर, दिल्ली-७

प्रश्नपत्रविषयका निर्देशाः

(क) पृष्टेषु पञ्चसु त्रयः प्रश्नाः समाधेयाः (४५)

(ख) पृष्टेषु अष्टासु पञ्च प्रश्नाः समाधेयाः (२५)

M.A. saṃskṛtavyākaraṇam Course
Semester - 2
Paper - 5 / saṃskṛtasambhāṣṇam (2)

MSV-SEC1-205
70+30=100

Course Objectives-

- kta, ktavatu, śatṛ, śānac ityādi kṛt pratyayoṃ, vividha dhāturūpoṃ va śabdarūpoṃ ke sūkṣma adhyayana ke mādhyama se laukika evaṃ vaidika sāhityoṃ kī gūtā se avagata karānā /

Course Outcomes-

- kṛt va taddhita vibhinna pratyayoṃ ko jāna lene se vidyārthī saṃskṛta sambhāṣaṇa meṃ utkṛṣṭa śabdoṃ kā prayoga kara pātā hai /
- isake adhyayana se vividha dhāturūpa va śabdarūpoṃ kā jñāna karake vidyārthī saṃskṛta vāghmaya kā adhyayana karake saṃskṛta saṃbhāṣaṇa ke dvārā samāja meṃ saṃskṛta kā pracāra karatā hai /
- kṛtpratyayoṃ ke prayoga meṃ vibhaktiyoṃ kā yathāvat prayoga karane meṃ samartha ho jātā hai /

इकाई-1

क्त, क्तवतु, शतृ, शानच्, क्त्वा ल्यप्, तुमुन्, णमुल्, तव्यत्, अनीयर्, यत्, ण्यत्, क्यप्, घञ् इत्येतषां प्रत्ययानां वाक्येषु प्रयोगः ।

इकाई-2

तृच्, अच्, अप्, ल्युट्, ण्वुल्, ट, क, खल्, णिनि, क्तिन्, अण्, क्विप्, इष्णु, खश्, अपत्यार्थक, चातुरर्थिक, मत्वर्थक, भावार्थक इत्येतषां प्रत्ययानां वाक्येषु प्रयोगः ।

इकाई-3 धातुरूपस्मरणम्

आस्, शी, अधि+इ, हु, भी, हा, ह्री, भृ, मा, दा, धा, दिव्, नृत्, नश्, भ्रम्, श्रम्, सिव्, सो, शो, कुप्, पद्, युध्, जन्, आप्, शक्, चि, अश्, सु, इष्, प्रच्छ, लिख्, स्पृश्, ,गृ, मृ, मच्, छिद्, भिद्, हिंस्, रूध्, भुज्, ज्ञा, क्री, चुर्, कथ् ।

इकाई-4 शब्दरूप स्मरणम्-

बुध्, आत्मन्, राजन्, श्वन्, युवन्, वृत्रहन्, मघवन्, करिन्, पथिन्, तादृश्, चन्द्रमस्, विद्वस्, पुंस्, श्रेयस्, अनडुह्, लक्ष्मी, स्त्री, श्री, धेनु, स्वसृ, मातृ, नौ, वाच्, स्रज्, सरित्, समिध्, उपानह्, अस्थि, नामन्, शर्मन्, ब्रह्मन्, विश्वपा, उभ, कति ।

पाठ्यपुस्तकम्-

प्रौढ़ रचनानुवादकौमुदी- डॉ. कपिलदेव द्विवेदी

प्रकाशकः-विश्वविद्यालय प्रकाशन वाराणसी ।

अथवा

योगविज्ञान

MSV-SEC1-206

Objectives: Following the completion of the course, students shall be able to:

- State techniques, health benefits, applications, precautions and contraindications ofundermentioned yogic practices; &
- To demonstrate and instruct undermentioned yogic practices.

Outcomes-

- Students can perform and get benefited by yoga practions.
- Students can teach the proper praction to the masses.

Unit-I: Yogasana (Sitting Postures)

Dandasana, Swastikasana, Padmasana. Vajrasana, SuptaVajrasana, Kagasana, Utkatasana. Gomukhasana, Ushtrasana, Shashankasana, Janusirasana, Paschimottanasana, Bhramacharyasana, Mandukasana, Utthana, Mandukasana, Vakrasana, ArdhaMatsyendrasana, Marichayasana, Simhasana.

YOGASANAS (STANDING POSTURES]
Tadasana, Vrikshasana, Urdhva-Hastottanasana, Kati Chakrasana; ArdhaChakrasana, PaadaHastasana; Trikonasana, ParshvaKonasana; Veerabhadrasa

Prone Lying Asanas
Makarasana, Markatasana, Bhujangasana (1,2,3,4), Shalabhasana, Dhanurasana, Purnadhanurasana, Chakrasana, ViparitNaukasana.

Unit-II: Pranayama (With Antar&Bahyakumbhaka)
Bhastrika, Kapalbhati, Bahya, Ujjai, Anulom-Vilom, Bhramari, Udgeeth and Pranav as recommended by Swami Ramdev.

Unit-III Mudra-
Hasta Mudra: Chin, Jnana, Hridaya, Bhairav, Vayu, Pran, Apan, Apanvayu, Shankh, Kamajayi.

Unit-IV: SHATKARMAS
Dhauti, Basti, Neti, Nauli, Tratak, Kapalbhati.

Unit-V: MEDITATION
PatanjaliDdhyan.

Continuous Evaluation by the Teachers

TEXT BOOKS

1. Yogrishi Swami RamdevJi: Pranayama Rahasya, DivyaPrakashan, Haridwar, 2009
2. Science Studies Pranayam: Patanjali Research Foundation, Haridwar, 2011
3. AcharyaBalkrishna: YogVijnanam, DivyaPrakashan, 2017.
4. Yogrishi Swami RamdevJi: Vedic NityakarmaVidhi, DivyaPrakashan, Haridwar, 2010

M.A. saṃskṛtavyākaraṇam Course
Semester - 3
Paper - 1 / Sanskritvayakarnam (9)

MSV-CT-301
70+30=100

Course Objectives-

- sananta, nāmadhātu, yaghanta, ṇijanta evaṃ ayādi dhātuoṃ kā bodha /
- ākhyāta meṃ prayukta hone vāle vikaraṇa pratyaya tathā dhātu se prayukta kṛt evaṃ kṛtya pratyayoṃ kā bodha /
- karma evaṃ subanta upapada rahate dhātuoṃ se pratyaya vidhāna tathā bhūta evaṃ vartamāna kāla meṃ nirdiṣṭa pratyayoṃ kā bodha /
- uṇādi tathā kartābhinnakāraka saṃjñā bhāva meṃ vihita pratyayoṃ evaṃ khalartha pratyayoṃ kā bodha /
- kālātideśa meṃ vihita pratyaya ligh loṭ evaṃ tumun ādi pratyayoṃ kā bodha /
- ktvā aura ṇamula pratyaya viṣayaka bodha tathā aneka viṣayoṃ ke vidhi sūtreṃ kā bodha /

Course Outcomes-

- isa prakaraṇa meṃ vidyārthī sananta, yaghantādi dhātuoṃ ke bāre meṃ sūkṣmatā se adhyayana karake tat tat viṣaya meṃ niḥśaṃka hokara vākyoṃ meṃ prayoga karatā hai /
- isameṃ dhātuoṃ se hone vāle sabhī pramukha pratyayoṃ kā vistṛta vivecana hone se vidyārthī sampūrṇa saṃskṛta vāghmaya ko saralatā se samajhakara usakā samāja meṃ upadeśa karake samāja ko nirbhrānta banātā hai /
- 'uṇādayo bahulam' isa sūtra kā adhyayana karake vidyārthī auṇādika śabdoṃ kī niṣpatti āsānī se karane meṃ samartha ho jātā hai /
- ina sabhī prakaraṇoṃ ke adhyayana ke paścāt kartā, karma, karaṇa ādi sādhanoṃ ko jānakara vākyoṃ meṃ prayoga karatā hai /

व्याकरणमहाभाष्यम् ७०

इकाई-1 (तृतीयाध्यायस्य प्रथमः पादः) (आह्निक-1, 2) **१४**

प्रत्ययः (3.1.1)- हेतुमति च (3.1.26)

इकाई-2 (तृतीयाध्यायस्य प्रथमः पादः) (आह्निक-3, 4) **१४**

कण्ड्वादिभ्यो यक् (3.1.27)- लिङ्याशिष्यङ् (3.1.86)

इकाई-3 (तृतीयाध्यायस्य प्रथमः पादः) (आह्निक-5, 6) **१४**

कर्मवत् कर्मणा.... (3.1.87)- प्रसृल्वः समभिहारे वुन् (3.1.149)

इकाई-4 (तृतीयाध्यायस्य द्वितीयः पादः) (आह्निक-1, 2, 3) **१४**

कर्मण्यण् (3.2.1)- मतिबुद्धिपूजार्थे.... (3.2.188)

इकाई 5 (तृतीयाध्यायस्य तृतीयचतुर्थपादौ) **१४**

उणादयो बहुलम् (3.3.1)- आर्धधातुकं शेषः (3.4.114)

सहायकग्रन्था:–

१. व्याकरणमहाभाष्यम्:- महर्षिपतंजलिविरचितम्

प्रकाशक:– चौखम्बा संस्कृत प्रतिष्ठान, ३८ यू. ए. बैंग्लो रोड, जवाहर नगर, दिल्ली-७

२. व्याकरणमहाभाष्यम्:- व्याख्याकार:- डॉ॰ सुद्युम्न आचार्य

प्रकाशक:– रामलाल कपूर ट्रस्ट रेवली, सोनीपत, हरियाणा।

३. व्याकरणमहाभाष्यम्:- सम्पादक:- श्री वेदव्रत शास्त्री

प्रकाशक:– हरियाणा साहित्य संस्थान, गुरुकुल झज्जर, हरियाणा।

४. व्याकरणमहाभाष्यम्:- अनुवादक:- चारुदेवशास्त्री

प्रकाशक:– मोतीलाल बनारसी दास,बैंग्लो रोड, जवाहर नगर, दिल्ली-७

प्रश्नपत्रविषयका निर्देशा:

(क) पृष्टेषु पञ्चसु त्रय: प्रश्ना: समाधेया: (४५)

(ख) पृष्टेषु अष्टासु पञ्च प्रश्ना: समाधेया: (२५)

M.A. saṃskṛtavyākaraṇam Course
Semester - 3
Paper - 2 / Sanskritvayakarnam (10)

MSV-CT-302
70+30=100

Course Objectives-

- vādi evaṃ taddhita pratyayoṃ kī prakṛti tathā strīpratyayoṃ kā bodha /
- taddhita ke adhikāra meṃ apatyārtha, cāturarthika, śaiṣikārthika tathā anya pratyayoṃ kā bodha /

Course Outcomes-

- isake adhyayana se chātra ko svādi evaṃ taddhita pratyayoṃ ke sātha strīlighaõ pratyayoṃ kā prayoga kara pātā hai /
- taddhita pratyayānta śabdoṃ ke pahacāna letā hai /
- apatyārtha ādi arthoṃ ke bodha se tadarthaka śabdoṃ kā nirmāṇa karake saṃskṛta sambhāṣaṇa ke sauṣṭhava meṃ vṛddhi karatā hai /

व्याकरणमहाभाष्यम् 70

इकाई-1 (चतुर्थाध्यायस्य प्रथमः पादः) (आह्निक-1) **१४**

ङ्याप्प्रातिपदिकात् (4.1.1)- अनुपसर्जनात् (4.1.14)

इकाई-2 (चतुर्थाध्यायस्य प्रथमः पादः) (आह्निक-2) **१४**

टिड्ढाणञ्द्वयसज्......(4.1.15)- गोत्रावयवात् (4.1.76)

इकाई-3 (चतुर्थाध्यायस्य प्रथमः पादः) (आह्निक-3, 4) **१४**

समर्थानां प्रथमाद् वा (4.1.82)- अतश्च (4.1.177)

इकाई-4 (चतुर्थाध्यायस्य द्वितीयः पादः) (आह्निक-1, 2) **१४**

तेन रक्तं रागात् (4.2.1)- वृद्धादकेकान्तखोपधात् (4.2.141)

इकाई-5 (चतुर्थाध्यायस्य तृतीयचतुर्थपादौ) **१४**

युष्मदस्मदोरन्यतरस्यां.....(4.3.1)- वसोः समूहे च (4.4.140)

सहायकग्रन्थाः–

१. व्याकरणमहाभाष्यम्:- महर्षिपतंजलिविरचितम्
प्रकाशकः– **चौखम्बा संस्कृत प्रतिष्ठान, ३८ यू. ए. बैंग्लो रोड, जवाहर नगर, दिल्ली-७**

२. व्याकरणमहाभाष्यम्:- व्याख्याकारः- डॉ॰ सुद्युम्न आचाय
प्रकाशकः– **रामलाल कपूर ट्रस्ट रेवली, सोनीपत, हरियाणा।**

३. व्याकरणमहाभाष्यम्:- सम्पादकः- श्री वेदव्रत शास्त्री
प्रकाशकः– हरियाणा साहित्य संस्थान, गुरुकुल झज्जर, हरियाणा।

४. व्याकरणमहाभाष्यम्:- अनुवादकः- चारुदेवशास्त्री
प्रकाशकः– **मोतीलाल बनारसी दास,बैंग्लो रोड, जवाहर नगर, दिल्ली-७**

प्रश्नपत्रविषयका निर्देशाः

(क) पृष्टेषु पञ्चसु त्रयः प्रश्नाः समाधेयाः (४५)
(ख) पृष्टेषु अष्टासु पञ्च प्रश्नाः समाधेयाः (२५)

M.A. saṃskṛtavyākaraṇam Course

Semester - 3

Paper - 3 / Sanskritvayakarnam (11)

MSV-CT-303

70+30=100

Course Objectives-

- taddhita ke adhikāra meṃ vihita ārhīyārthika tathā bhāva evaṃ karma meṃ vihita tvatal ādi pratyayoṃ kā bodha /
- saṃkhyā vāciyoṃ se pūraṇa artha meṃ vihita, matup arthoṃ meṃ vihita tathā anya arthoṃ meṃ vihita pratyayoṃ kā bodha /
- vibhakti saṃjñaka, ātiśāyika, svārthika, samāsānta tathā anya arthoṃ meṃ vihita pratyayoṃ kā bodha /

Course Outcomes-

- saṃskṛta bhāṣā meṃ pracalita aneka prakāra ke taddhita pratyayānta śabdoṃ ko jānakara vākyoṃ meṃ prayoga karatā hai /
- chātra saṃskṛta bhāṣā ke lekhana, sambhāṣaṇa aura adhyayana meṃ niṣṇāta hokara laghuśodhana lekhana ādi meṃ pravṛtta hotā hai /
- inake adhyayana se vyākaraṇa śāstra kī nirmāṇa vidhi ko jānakara usakā prabodhana detā hai /

व्याकरणमहाभाष्यम् ७०

इकाई-1 (पञ्चमाध्यायस्य प्रथमः पादः) (आह्निक-1) १४

प्राक् क्रीताच्छः (5.1.1)- संख्यायाः संज्ञासङ्घ.....(5.1.58)

इकाई-2((पञ्चमाध्यायस्य प्रथमः पादः) (आह्निक-2) १४

पंक्तिविंशतित्रिं.....(5.1.59)- हायनान्तयुवादि... (5.1.130)

इकाई-3 (पञ्चमाध्यायस्य द्वितीयः पादः) (आह्निक-1) १४

विभाषा तिलमाषो.... (5.2.4)- क्षेत्रियच् परक्षेत्रे... (5.2.92)

इकाई-4 (पञ्चमाध्यायस्य द्वितीयतृतीयपादौ) (आह्निक-2.2 ,3.1) १४

तदस्यास्त्यस्मिन् ....(5.2.94)- एकादाकिनिच्चा.... (5.3.52)

इकाई-5 (पञ्चमाध्यायस्य तृतीयचतुर्थपादौ) (आह्निक-3.2 , 4.1) १४

अतिशायने तमब्..... (5.3.55)- ईयसश्च (5.4.156)

सहायकग्रन्थाः–

१. व्याकरणमहाभाष्यम्:- महर्षिपतंजलिविरचितम्

प्रकाशकः– चौखम्बा संस्कृत प्रतिष्ठान, ३८ यू. ए. बैंग्लो रोड, जवाहर नगर, दिल्ली-७

२. व्याकरणमहाभाष्यम्:- व्याख्याकारः- डॉ॰ सुद्युम्न आचाय

प्रकाशकः– रामलाल कपूर ट्रस्ट रेवली, सोनीपत, हरियाणा।

३. व्याकरणमहाभाष्यम्:- सम्पादकः- श्री वेदव्रत शास्त्री

प्रकाशकः– हरियाणा साहित्य संस्थान, गुरुकुल झज्जर, हरियाणा।

४. व्याकरणमहाभाष्यम्:- अनुवादकः- चारुदेवशास्त्री

प्रकाशकः– मोतीलाल बनारसी दास,बैंग्लो रोड, जवाहर नगर, दिल्ली-७

प्रश्नपत्रविषयका निर्देशाः

(क) पृष्टेषु पञ्चसु त्रयः प्रश्नाः समाधेयाः (४५) (ख) पृष्टेषु अष्टासु पञ्च प्रश्नाः समाधेयाः (२५)

M.A. saṃskṛtavyākaraṇam Course
Semester - 3
Paper - 4 / Sanskritvayakarnam (12)

MSV-CT-304
70+30=100

Course Objectives-

- ācārya sāyaṇa viracita dhātuvṛtti grantha ke mādhyama se bhvādigaṇa meṃ sthita dhātuoṃ kā vividha prakriyāoṃ meṃ bodha pradāna karanā /

Course Outcomes-

- isake adhyayana se saṃskṛta bhāṣā meṃ pracalita sampūrṇa tighanta padoṃ kā jñāna heātā hai /
- dhātuvṛtti ke adhyayana se sampūrṇa tighanta pdoṃ kī siddhi ko sīkhakara saṃskṛta saṃbhāṣaṇa meṃ ati-utkṛṣṭa dhāturūpoṃ kā prayoga karatā hai /

धातुवृत्ति (भ्वादिगणः)-

इकाई-1

भू, सत्तायाम् (1.1)- एजृ कम्पने (1.143)

इकाई-2

टुओस्फूर्जा, वज्रनिर्घोषे- (1.144)- पन, च (1.299)

इकाई-३

भाम, क्रोधे- (1.300)- तूष, तुष्टौ (1.452)

इकाई-४

पूष, वृद्धौ- (1.453)- शद्लृ, शातने (1.594)

इकाई-५

क्रुश, आह्वाने रोदने च......- (1.595)- टुओश्वि, गतवृद्ध्योः....... (1.736)

सहायकग्रन्थाः–

१- माधवीय धातुवृत्तिः - सम्पादकः- विजयपालो विद्यावारिधिः।
प्रकाशकः– १- रामलाल कपूर ट्रस्ट रेवली, सोनीपत, हरियाणा।

प्रश्नपत्रविषयका निर्देशाः

(क) पृष्टेषु सप्तसु पञ्चानां धातूनां कर्तरि लिटि, लोटि, लुङ्‍ च रूपाणि लेखनीयानि। १०

(ख) पृष्टेषु सप्तसु पञ्चानां धातूनां कर्मकर्तरि ,सनि कर्तरि च लटि, लुटि, लुङ्‍ च प्रथम पुरुषैकवचने रूपाणि लेखनीयानि। १०

(ग) पृष्टेषु सप्तसु पञ्चानां धातूनां यङ्‍, लुकि च कर्तरि लटि, लोटि,लुङ्‍ च मध्यम पुरुषैकवचने रूपाणि लेखनीयानि। १०

(घ) पृष्टेषु सप्तसु पञ्चानां धातूनां णिचि, कर्तरि कर्मणि च लटि, लुटि,लुङ्‍ च प्रथमपुरुषैकवचने रूपाणि लेखनीयानि। १०

(ङ) पृष्टेषु सप्तसु पञ्च प्रयोगाः सुसाध्याः। २०

(च) पृष्टेषु अष्टासु पञ्चानां शब्दानां द्वयोः वाक्ययोः प्रयोगः करणीय । १०

M.A. saṃskṛtavyākaraṇam Course
Semester - 3
Paper - 5 / Sanskritsahitya (1)

MSV-GE-305
70+30=100

Course Objectives-

- rāmacaritāmṛtaṃ grantha ke mādhyama se śrīrāma aura bharata ke guṇoṃ kā bodha karānā /
- kirātārjunīyama grantha ke mādhyama se draupadī kī vyathā tathā bhīmasena aura yudhiṣṭhira kī paricarcā kā bodha karānā /
- taittirīyopaniṣad ke mādhyama se ānanda kī vividha śreṇiyoṃ kā jñāna karānā /
- ṛgvedādi bhāṣya bhūmikā ke mādhyama se rāja prajā dharma viṣaya kā jñāna karānā /

Course Outcomes-

- śrī rāmacandra ke ādarśoṃ kā samagrarūpa bodhakara apane jīvana meṃ unake sadguṇoṃ ko dhāraṇa karake samāja meṃ sukha-śānti kā pracāra karatā hai /
- kirātārjunīya grantha ke mādhyama se pāṇḍavoṃ ke jīvana ko jānate hue parākramī banatā hai aura samāja kī burāīyoṃ kī samāpti ke lie yatna karatā hai /
- upaniṣad ke adhyayana se paramānanda kī prāpti ke upāyoṃ ko jānakara unakā prabodhana detā hai /
- ṛgvedādibhāṣya bhūmikā se mukti-bandha, rājā, prajā, dharmādi viṣayoṃ kā saralatā se bodha karake unakā pālana karatā hai /

इकाई-1 रामचरितामृतम्- (आदितः 100 श्लोकाः) 15

भगवान् श्रीराम एवं भरत के गुणों का वर्णन। अयोध्या नगरी के ऐष्ठवर्य एवं धर्मज्ञप्रजा का वर्णन।

(क) विषयात्मक प्रश्नाः

इकाई-2 किरातार्जुनीयम् (द्वितीयसर्ग) 15

द्रोपदी के व्यथापूर्वक नीति वचनों को भीमसेन द्वारा राजायुधिष्ठिर से कहना।

युधिष्ठिर द्वारा भीम को समझाना एवं विषम परिस्थितियों में विवेकपूर्वक निर्णय लेने की सलाह देना।

(क) विषयात्मक प्रश्नाः

इकाई-३ उपनिषद् - तैत्तिरीयोपनिषद् (ब्रह्मानन्दवल्ली-अष्टमोऽनुवाकः) 20

ईश्वर की शक्ति से संसार का चलायमान होना।

मनुष्य से ब्रह्मा पर्यन्त सभी के उत्तरोत्तर आनन्द की अधिकता का वर्णन।

परमात्मा के एकत्व का वर्णन। (क) विषयात्मक प्रश्नाः

इकाई-४ ऋग्वेदादिभाष्य भूमिका (राजप्रजाधर्मविषयः) 20

सृष्टि का पालक जो परम राजा है उसकी आज्ञा में चलना।

राजा का धर्मज्ञ विवेकशील मन्त्रियों के साथ विचार-विमर्श करना।

राजा द्वारा प्रजा सेना एवं राज्य को सुदृढ़ करना। (क) विषयात्मक प्रश्नाः

पाठ्यपुस्तकम्

१. **रामचरितामृतम् चारुदेवशास्त्री, राष्ट्रीय संस्कृत संस्थान**

२. **किरातार्जुनीयम्, चौखम्भा प्रकाशन, नई दिल्ली।**

३. **किरातार्जुनीयम, भारतीय विद्या प्रकाशन, वाराणसी।**

४. **एकादशोपनिषद् - डॉ० सत्यव्रत सिद्धान्तालङ्कार, प्रकाशक- विजय कुमार गोविन्दराम हासानन्द**

५. **ऋग्वेदादिभाष्यभूमिका - श्रीमत्स्वामिदयानन्द सरस्वती, प्रकाशक - आर्ष साहित्य प्रचार ट्रस्ट, रामलाल कपूर ट्रस्ट।**

अथवा

भाषा विज्ञानम्

MSV GE-306

Course Objectives-

- asya patrasya lakṣyaṃ saṃskṛta bhāṣā vijñāne naipuṇyaṃ saṃskṛta vyākaraṇe ca gatiḥ tathaiva saṃgaṇaka viṣaye{pi praveśaḥ **/**

Course Outcomes-

- asya patrasyādhyayanena chātra bhāṣā viṣayakaṃ tulanātmakaṃ jñānaṃ prāpsyanti **/**
- bhāṣā vijñānasya jñānārthaṃ saṃskṛta vyākaraṇadhyayanam āvaśyakaṃ bhavati tad prayojanamapi setsyati **/**
- vyākaraṇena saha saṃgaṇakasyāpi viśiṣṭaṃ mahattvamasti, tad jñānamapi prāptuṃ chātraḥ samarthāḥ bhaviṣyanti **/**

प्रस्तावित पाठ्यक्रमः (Prescribed Course)

खण्ड– 1 (Section-1) भाषा विज्ञानम्

खण्ड– 2 (Section-2) लघुसिद्धान्त कौमुदी

खण्ड– 3 (Section-3) संगणक विज्ञानम्

घटकानुसार विभागः (Unit-Wise-Division)

खण्ड–1 (Section-1) भाषा विज्ञानम्

घटक (Unit) - 1 भाषायः परिभाषा, उत्पत्तिः, विकासश्च। भाषापरिवर्तनं तद्भेदाश्च। भाषापरिवर्तनस्य कारणानि। भाषापरिवारः। भारोपीयपरिवारस्य भाषागताः प्रमुखाः शाखाः तद्वैशिष्ट्यानि च। परिवारमूलकम् आकृतिमूलकं च भाषाणां वर्गीकरणम्। संस्कृतभाषा वैदिकी लौकिकी च।

घटक (Unit) - 2 अर्थ विज्ञानम्– अर्थ परिवर्तनस्य कारणानि दिशश्च

घटक (Unit) - 3 भाषाविज्ञानेतिहासः– प्राचीनः भाषावैज्ञानिकाः पाणिनिः, पतञ्जलिः, भर्तृहरिः, यास्कः, भाषाविज्ञान– व्याकरण– निरूक्तानां परस्पर सम्बन्धः।

खण्ड (Section-2) व्याकरणम्

घटक (Unit) – 1 सन्धि प्रकरणम्

घटक (Unit) – 2 कारक प्रकरणम्

घटक (Unit) – 3 समास प्रकरणम्

खण्ड (Section- 3) संगणक विज्ञानम्

घटक (Unit) – 1 DBMS (Database Management system), Web Technology (HTML), Programming Language (C) म् इत्येषां सामान्यपचियोऽनुप्रयोगश्च।

घटक (Unit) – 2 Digital पुस्तकालयस्य परिचयः, टङ्कणाभ्यासः (यूनिकोडफॉण्ट–माध्यमेन)

संस्तुतग्रन्थाः–

1. भाषाविज्ञानम्– कर्णसिंहः।
2. सामान्य भाषा–विज्ञान–बाबूराम सक्सेना।
3. भाषा और भाषिकी, देवीशंकर द्विवेदी, हरियाणा साहित्य अकादमी, चण्डीगढ़।
4. लघुसिद्धान्तकौमुदी– (वरदराज), भैमीव्याख्या– व्याख्याकार भीमसेन शास्त्री, भैमी प्रकाशन, दिल्ली।

अथवा

गुप्तकाल का इतिहास-1

MSV GE-307

Guptas: The Golden Period of Indian History

Course Objectives-

The main objective of this paper is to understand historical processes between 3rd Century AD and 6th Century AD. Though the chronology of the paper starts at 3rd Century AD, an initial background is given starting from thst post Mauryan period starting with the Gupta and ending with post Gupta scenario,

Course Outcome:

The paper ensures that the students learn the changes in political, social, economic and cultural scenario happening during this chronological span. It will also teach them how to study sources to the changing historical processes.

Unit I: Political History of Gupta Period (12 Lect.)

Origin and development of Gupta Dynasty, Early History of Guptas- ShriGupt and Ghatotkach, Founder of the great Gupta Dynasty- Chandragupta I, Achievements of Samudragupta, Mighty, Virtuous, Digvijayi and the great Gupta king who presented the concept of Greater India.

Unit II: Political History of Gupta Period (11 Lect.)

Achievements ChandrguptaVikramadity, Kumargupta and his successor- Skandgupta, Budhgupta and Decline of the Imperial Guptas, Government and functions of the Council of Ministers during the Gupta period, Officials of the Gupta empire.

Unit III: Social status in GuptaPeriod (12 Lect.)

Social system - Varna system, institution of marriage, types of marriage, status of women, rights of women in property, widow marriage, clothes and jewellery, clothes of sanyasins, social life, AtithiSatkar, means of entertainment.

Unit IV: Economic system of Gupta period – **(11 Lect.)**

Development of agriculture, use of new sources of irrigation, development of industries, development of means of transport, banking system, economic standard of living of common people, urban and rural life.

Unit V: Education system in Gupta period (14 Lect.)

Education system, Gurukul education system, Buddhist education system, Centre of Education-KashiTaxila, Nalanda, Valabhi. Guru-Shishya relationship, curriculum, qualification of the Guru, qualification of the Shishya, rules of admission in Gurukul, women’s education, development of writing skills, writing material.

Recommended Readings:

Pandey, V.C. Prachin Bharat kaRajnitikTathaSanskritikItihas, 2 Parts, Central Book Dipo Allahabad,
Sharma, L.P.: History of Ancient India,
Raychoudhury, H.C., PrācīnBhārataKāRājanītikaItihāsa (Hindi), Allahabad,
Singh, U., A History of Ancient and Early Medieval India, From The Stone Age To The 12th Century, Delhi 2016
Basham A. L. The Wonder that was India, London
Srivastava, K. C., Prachin Bharat kaItihasTathaSanskriti, Allahabad, 2019

Majumdar, R.C. and A.S. Altekar, The Gupta-Vakataka Age (Also in Hindi), Chapters 1, 11 and 14, London, 1946.
Majumdar, R.C. and A.D. Pusalker (eds.), The History and Culture of the Indian People, Vols. III and IV (relevant chapters), Bombay, 1988 and 1980. Lucknow, 1973.
Ray, H.C., Dynastic History of North India, Delhi, 1960.
Tripathi, R.S., Ancient India (English and Hindi), Delhi, 1960.
Tripathi, R.S., History of Kannauj to the Moslem Conquest, Delhi, 1959.
Upadhyaya, Vasudeo, Gupta SamrajyaKaItihasa (Hindi), Prayag, 1939.

M.A. saṃskṛtavyākaraṇam Course

Semester - 3

Paper - 6 / bhāratīya saṃgīta (gāyana)

MSV SEC 2-306

70+30=100

Paper Name– THEORY AND PRACTICAL OF VOCAL

Objective:-

Theory-

This module is prescribed to appraise to learn the theoretical knowledge of Sangeet its Basic's , Alankaar , Aroh Avroh Pakad, Lakshan geet.

Origin of Music Alankaar according to Bhatkhande swarlipi Paddhati,Bhajan UOP Koolgeet etc.

Practical-

Student Can able to practice Khadaj Swar , AUM in proper Musical Way, Twenty Alankaar's, one chota khayal Madhya Laya in Raag – Bhairav.

Outcome-

Got the Knowledge to Sing Basic Swar's , Alankaar's , Bhajan's, Swastivachan Mantra , Patriotic Songs, Raag Bhairav Chhota khayal in a Classical way.

THEORY

UNIT- I Definitions :- Sangeet, Dhwani , Nada , Swara , Saptak , Alankar, Laya , Sama, Taal , Vadi, Samvadi , Vivadi , Anuvadi, Aroh , Avroh , Pakad, Khayal , Sthai , Antra, Thaat & its Names , Raag, Alaap, Jaati , Bhajan, Lokgeet, Lakshan Geet , Thumri. Brief Parichay of Raag Bhairav.

UNIT- II Origin of Sangeet , Origin of Sound, Twenty Alankars According to Kramik Pustak Malika, Swarlipi Paddhati of Vishnu Narayan Bhatkhande & Vishnu Digambar Palushkar , Relation Between Life & Music, UOP (Koolgeet, Yagya Prarthna) , Five Swastivachan Mantra Two Patriotic Song , Three Arya Samaj Bhajan, Biography of Musician Tansen.

PRACTICAL

UNIT- III - Practice of Twelve Swar in Saptak, Practice of om in Khadaj swar, Twenty Alakaarr according to Kramik pustak Malika-I, Practice of one Chota Khyal in Raag Bhairav in Madhya Laya. Two Taan in Raag Bhairav.

UNIT-IV- Practice of Koolgeet, Yagya Prarthna, Five Swastivachan Mantra, Two Patriotic Song, Three Arya Samaj Bhajan with two Sargam each in Related Bhajan, One Hori Song.

अथवा

तृतीयपत्रम्- भारतीय संगीत (वादन)**

MSV SEC 2-307

Paper Name– THEORY AND PRACTICAL OF INSTRUMENTAL

Objective-

This module is prescribed to learn basic Structure of Harmonium, Tabla Some Definitions Related to Swar & Taal.

Practical :- Can Able to Practice UOP koolgeet Patriotic Song & Bhajan's On Harmonium .
Can Able to Practice Kayda in Teentaal , Bols in Dadra & Kehrwa.

Outcome-

Got the Knowledge to play Bhajan's, UOP koolgeet , Swastivachan mantra , yagya prarthna on Harmonium.

UNIT- I- Harmonium- Structural knowledge of Harmonium, Theoretical knowledge of Twelve Swar in Saptak

UNIT- II- Tabla – Structural knowledge of Tabla,

Basic Definitions:- Mantra, Vibhayg, Laya, Sama, Khali, Writing knowledge of Taal:- Dadra, Kehrwa, Teentaal in Thah & Dugun.

PRACTICAL

UNIT- III- Harmonium- Practice of UOP Koolgeet, Yagya Prarthnas, five Swastivachan, One Patiotic song, Three Arya Samaj Bhajan.

UNIT-IV- Tabla – Two Kayda in Teental, Practice skill in Dadra and Kehrwa.

Tabla :- Abled to play kayda in Teentaal , Dadra & kehrwa.

Recommended Books:-

1. Sangeet Rachna Ratnakar Part -1 - Rajkishor Prasad Sinha(Author)
2. Raag Parichaya Part -1 – Harishchandra Srivastava(Author)
3. Sangeet prasnottar Part-1
4. Taal Parichaya -1- Acharya Girish Chandra Shrivastava (Author)
5. Adarsh Tabla Prashnotari Part-1- Dr. Rubi Shrivastava
6. Sangeet Praveshika- Acharya Girish Chandra Shrivastava (Author)
7. Kramik Pushtak Mallika Part -1 – V. N. bhatkhande
8. Also Books Recommended by Teacher.

M.A. saṃskṛtavyākaraṇam Course

Semester - 4

Paper - 1 / Sanskritvayakarnam (13)

MSV-CT-401
70+30=100

Course Objectives-

- dhātu ko dvitva, samprasāraṇa, ākārādeśa evaṃ saṃhitā ke adhikāra meṃ vihita sandhi evaṃ anya kāryoṃ kā bodha **/**
- udātta, svarita evaṃ anudātta svara sambandhi bodha **/**
- uttarapada ke rahate alug tathā anya kāryoṃ kā bodha **/**
- aṃga ke adhikāra meṃ nirdiṣṭa dīrgha, asiddhavat ārdhadhātuka viṣayaka tathā bhasaṃjñā sambandhi kāryoṃ kā bodha

Course Outcomes-

- sandhiyoṃ kā vistṛta prakaraṇa yahāṁ vidyamāna hai **/** jinake jñāna se śāstreṃ meṃ prayukta sandhi yukta śabdoṃ ko atīva saralatā se samajhane meṃ samartha ho jātā hai **/**
- udātta, anudātta, svarita svaroṃ se sambaddha eka vistṛta prakaraṇa kā bodha prāpta kara vaha svaroṃ ke vijñāna ko samajhane meṃ sakṣama ho jātā hai **/**
- śabda nirmāṇa prakriyā meṃ dīrgha tathā aṃgādhikāra kāryoṃ ko karane meṃ kuśala ho jātā hai **/**
- bhasya adhikāra meṃ, ṭilopādi, ādeśa vidhi tathā prakṛtibhāva ko jānane meṃ samartha ho jātā hai **/**

व्याकरणमहाभाष्यम् **७०**

इकाई-1 (षष्ठाध्यायस्य प्रथमः पादः) (आह्निक-1, 2, 3) **१४**

एकाचो द्वे प्रथमस्य (6.1.1)- भय्यप्रवय्ये चच्छन्दसि (6.1.83)

इकाई-2 (षष्ठाध्यायस्य प्रथमः पादः) (आह्निक- 4, 5, 6) **१४**

एकः पूर्वपरयोः (6.1.84)- समासस्य (6.1.223)

इकाई-3 (षष्ठाध्यायस्य द्वितीयतृतीयपादौ) **१४**

बहुव्रीहौ प्रकृत्या पूर्वपदम् (6.2.1)- सम्प्रसारणस्य (6.3.139)

इकाई-4 (षष्ठाध्यायस्य चतुर्थः पादः) (आह्निक-1, 2) **१४**

अङ्गस्य (6.4.1)- विभाषापः (6.4.57)

इकाई 5 (षष्ठाध्यायस्य चतुर्थः पादः) (आह्निक-3, 4) **१४**

स्यसिच्सीयुट्तासिषु.... (6.4.62)- दाण्डिनायनहास्ति..... (6.4.174)

सहायकग्रन्थाः–

१. व्याकरणमहाभाष्यम्:- **महर्षिपतंजलिविरचितम्**

प्रकाशकः– चौखम्बा संस्कृत प्रतिष्ठान, ३८ यू. ए. बैंग्लो रोड, जवाहर नगर, दिल्ली-७

२. व्याकरणमहाभाष्यम्:- **व्याख्याकारः-** डॉ॰ सुद्युम्न आचार्य

प्रकाशकः– रामलाल कपूर ट्रस्ट रेवली, सोनीपत, हरियाणा।

३. व्याकरणमहाभाष्यम्:- **सम्पादकः- श्री वेदव्रत शास्त्री**

प्रकाशकः– हरियाणा साहित्य संस्थान, गुरुकुल झज्जर, हरियाणा।

४. व्याकरणमहाभाष्यम्:- **अनुवादकः- चारुदेवशास्त्री**

प्रकाशकः– मोतीलाल बनारसी दास,बैंग्लो रोड, जवाहर नगर, दिल्ली-७

प्रश्नपत्रविषयका निर्देशाः

(क) पृष्टेषु पञ्चसु त्रयः प्रश्नाः समाधेयाः (४५)

(ख) पृष्टेषु अष्टासु पञ्च प्रश्नाः समाधेयाः (२५)

M.A. saṃskṛtavyākaraṇam Course

Semester - 4

Paper - 2 / Sanskritvayakarnam (14)

MSV-CT-402
70+30=100

Course Objectives-

- tiṃ tathā sup pratyayoṃ ko ādeśa evaṃ āgamoṃ ke vidhāna kā jñāna /
- parasmaipadaparaka vṛddhi, ārdhadhātuka pratyayoṃ ko iṭ niṣedha, iṭ vidhi, tathā yuṣmad asmad ityādi sarvanāma śabdoṃ ko vibhakti ke pare rahata kāryoṃ ke vidhāna kā bodha /
- pūrvottarapada vṛddhi, dhātu evaṃ vibhakti sambandhī vividha kāryoṃ kā bodha /
- dhātu evaṃ abhyāsa sambandhi vividha kāryoṃ kā jñāna /

Course Outcomes-

- sampūrṇa saptamādhyāya meṃ vidhi sūtreṃ kā saṃgraha hai arthāt śabdoṃ kī siddhi meṃ jo vidhāna hote haiṃ unakā jñāna yahāँ se vistṛta rūpa meṃ prāpta ho jātā hai aura vaha śabdoṃ ke svarūpa ko samajhāne meṃ samartha ho jātā hai /
- isa adhyāya meṃ subādeśa, numāgama iḍāgama tathā vṛddhi ādi vidhiyoṃ kā viśiṣṭa rūpa se bodha karāne meṃ samartha ho jātā hai /
- guṇādeśa tathā abhyāsa sambandhita viśiṣṭa kāryoṃ ko prakṛṣṭa rūpa se abhivyakta karatā hai /
- yuṣmad asmad ādi sarvanāma śabdoṃ ke nirmāṇa meṃ nipuṇa ho jātā hai /

व्याकरणमहाभाष्यम् ७०

इकाई-1 (सप्तमाध्यायस्य प्रथमः पादः) (आह्निक-1,2) **१४**

युवोरनाकौ (7.1.1)- उदोष्ठ्यपूर्वस्य (7.1.102)

इकाई-2 (सप्तमाध्यायस्य द्वितीयः पादः) (आह्निक-1,2) **१४**

सिचि वृद्धिः......(7.2.1)- ईडजनोर्ध्वे च (7.2.78)

इकाई-3 (सप्तमाध्यायस्य द्वितीयतृतीयपादौ) (आह्निक-2.2, 3.1) **१४**

अतो येयः (7.2.80)- भस्त्रैषाजाज्ञा.....(7.3.47)

इकाई-4 (सप्तमाध्यायस्य तृतीयः पादः) (आह्निक- 2) **१४**

ठस्येकः (7.3.50)- आङो नास्त्रियाम् (7.3.120)

इकाई-5 (सप्तमाध्यायस्य चतुर्थः पादः) (आह्निक- 1) **१४**

णौ चङ्युपधाया ह्रस्वः (7.4.1)- सन्वल्लघुनि चङ्परे....(7.4.96)

सहायकग्रन्थाः–

१. व्याकरणमहाभाष्यम्:- महर्षिपतंजलिविरचितम्

प्रकाशकः– चौखम्बा संस्कृत प्रतिष्ठान, ३८ यू. ए. बैंग्लो रोड, जवाहर नगर, दिल्ली-७

२. व्याकरणमहाभाष्यम्:- व्याख्याकारः- डॉ॰ सुद्युम्न आचार्य

प्रकाशकः– रामलाल कपूर ट्रस्ट रेवली, सोनीपत, हरियाणा।

३. व्याकरणमहाभाष्यम्:- सम्पादकः- श्री वेदव्रत शास्त्री

प्रकाशकः– हरियाणा साहित्य संस्थान, गुरुकुल झज्जर, हरियाणा।

४. व्याकरणमहाभाष्यम्:- अनुवादकः- चारुदेवशास्त्री

प्रकाशकः– मोतीलाल बनारसी दास,बैंग्लो रोड, जवाहर नगर, दिल्ली-७

प्रश्नपत्रविषयका निर्देशाः

(क) पृष्टेषु पञ्चसु त्रयः प्रश्नाः समाधेयाः (४५)

(ख) पृष्टेषु अष्टासु पञ्च प्रश्नाः समाधेयाः (२५)

M.A. saṃskṛtavyākaraṇam Course

Semester - 4

Paper - 3 / Sanskritvayakarnam (15)

MSV-CT- 403

70+30=100

Course Objectives-

- padasambandhi dvitva pada se uttara yuṣmad asmad ko ādeśa evaṃ svaraviṣayaka bodha **/**
- pūrvatra siddha prakaraṇa ke antargata niṣṭhā, pluta udātta evaṃ saṃhitā viṣayaka mūrdhanya, ṇatva ityādi vividha kāryoṃ kā bodha **/**

Course Outcomes-

- dvitva ādi prakriyā evaṃ svara sambandhi jñāna prāpta kara vedamantreṃ meṃ prayukta svara vyavasthā ko samajhāne meṃ samartha ho jātā hai **/**
- 'pūrvatrasiddham' jaise viśiṣṭa prakriyā kā jñāna prāptakara śabdoṃ kī siddhi karane meṃ adhika nipuṇa ho jātā hai **/**
- saṃyogāntādi lopa vidhiyoṃ kā niṣṭhā pratyaya sambandhita natvādividhi tathā luptavidhi kā jñāna prāptakara śabdoṃ kī siddhi meṃ samartha ho jātā hai **/**
- ṇatva, ścutva, ṣṭutva tathā bahuprayukta sandhiyoṃ kā viśleṣaṇa kara pātā hai **/**

व्याकरणमहाभाष्यम् ७०

इकाई-1 (अष्टमाध्यायस्य प्रथमः पादः) (आह्निक-1, 2) **१४**

सर्वस्य द्वे (8.1.1)- सामान्यवचनं विभाषितं.....(8.1.80)

इकाई-2 (अष्टमाध्यायस्य द्वितीयः पादः) (आह्निक-1) **१४**

पूर्वत्रासिद्धम् (8.2.1)- झषस्तथोर्धोऽधः (8.2.40)

इकाई-3 (अष्टमाध्यायस्य द्वितीयः पादः) (आह्निक-1, 2) **१४**

रदाभ्यां निष्ठातो नः..... (8.2.42)- तयोर्य्वावचि........(8.2.108)

इकाई-4 (अष्टमाध्यायस्य तृतीयः पादः) (आह्निक-1, 2) **१४**

मतुवसो रु सम्बुद्धौ.......(8.3.1)- सदेः परस्य लिटि (8.3.118)

इकाई-5 (अष्टमाध्यायस्य चतुर्थः पादः) (आह्निक-1, 2) **१४**

रषाभ्यां नो णः......(8.4.1)- अ अ (8.4.68)

सहायकग्रन्थाः–

१. व्याकरणमहाभाष्यम्:- महर्षिपतंजलिविरचितम्

प्रकाशकः– चौखम्बा संस्कृत प्रतिष्ठान, ३८ यू. ए. बैंग्लो रोड, जवाहर नगर, दिल्ली-७

२. व्याकरणमहाभाष्यम्:- व्याख्याकार:- डॉ॰ सुद्युम्न आचार्य

प्रकाशकः– रामलाल कपूर ट्रस्ट रेवली, सोनीपत, हरियाणा।

३. व्याकरणमहाभाष्यम्:- सम्पादक:- श्री वेदव्रत शास्त्री

प्रकाशकः– हरियाणा साहित्य संस्थान, गुरुकुल झज्जर, हरियाणा।

४. व्याकरणमहाभाष्यम्:- अनुवादक:- चारुदेवशास्त्री

प्रकाशकः– मोतीलाल बनारसी दास,बैंग्लो रोड, जवाहर नगर, दिल्ली-७

प्रश्नपत्रविषयका निर्देशाः

(क) पृष्टेषु पञ्चसु त्रयः प्रश्नाः समाधेयाः (४५)

(ख) पृष्टेषु अष्टासु पञ्च प्रश्नाः समाधेयाः (२५)

M.A. saṃskṛtavyākaraṇam Course
Semester - 4
Paper - 4 / Sanskritvayakarnam (16)

MSV-CT-404
70+30=100

Course Objectives-

- ācārya sāyaṇa viracita dhātuvṛtti grantha ke mādhyama se bhvādigaṇa atirikta gaṇoṃ meṃ sthita dhātuoṃ kā vividha prakriyāoṃ meṃ bodha pradāna karanā /

Course Outcomes-

- adādigaṇa se ārambha karake kaṇḍvādigaṇa paryanta dhātuoṃ ke svarūpa kā jñāna prāpta kara unakā prayoga karane meṃ tathā śāstreṃ meṃ prayukta śabdāeṃ ko samajhāne meṃ pūrṇataḥ samartha ho jātā hai /
- gaṇoṃ kī dhātuoṃ ke vibhinna kāryoṃ ko jānakara iṣṭāthoṃ kī saṃgati karane meṃ samartha ho jātā hai /
- vaidika vāṃmaya ke śabdoṃ ke arthoṃ kā viśleṣaṇa kara pātā hai /

धातुवृत्ति

इकाई-1 अदादिर्गण:

इकाई-2 जुहोत्यादिर्गण: दिवादिर्गण:

इकाई-३ स्वादिर्गण:, तुदादिर्गण:

इकाई-४ रुधादिर्गण:, तनादिर्गण:, क्र्यादिर्गण:

इकाई-५ चुरादिर्गण:, कण्ड्वादिर्गण:

सहायकग्रन्था:–

१- माधवीय धातुवृत्ति: - सम्पादक:- विजयपालो विद्यावारिधि:।

प्रकाशक:– १- रामलाल कपूर ट्रस्ट रेवली, सोनीपत, हरियाणा।

प्रश्नपत्रविषयका निर्देशा:

(क) पृष्टेषु सप्तसु पञ्चानां धातूनां कर्तरि लिटि, लोटि, लुङ़ि च रूपाणि लेखनीयानि। १०

(ख) पृष्टेषु सप्तसु पञ्चानां धातूनां कर्मकर्तरि ,सनि कर्तरि च लटि, लुटि, लुङ़ि च प्रथम पुरुषैकवचने रूपाणि लेखनीयानि। १०

(ग) पृष्टेषु सप्तसु पञ्चानां धातूनां यङ़ि, लुकि च कर्तरि लटि, लोटि,लुङ़ि च मध्यम पुरुषैकवचने रूपाणि लेखनीयानि। १०

(घ) पृष्टेषु सप्तसु पञ्चानां धातूनां णिचि, कर्तरि कर्मणि च लटि, लुटि,लुङ़ि च प्रथमपुरुषैकवचने रूपाणि लेखनीयानि। १०

(ङ़) पृष्टेषु सप्तसु पञ्च प्रयोगा: सुसाध्या:। २०

(च) पृष्टेषु अष्टासु पञ्चानां शब्दानां द्वयो: वाक्ययो: प्रयोग: करणीय । १०

M.A. saṃskṛtavyākaraṇam Course
Semester - 4
Paper - 5 / Sanskritsahitya (2)

MSV-GE-405
70+30=100

Course Objectives-

- āruṇi śvetaketu saṃvāda ke mādhyama se paramātmā ke svarūpa kā bodha karānā /
- sanyāsa kā mahatva sanyāsa dharma tathā sanyāsī ke karttavyoṃ kā bodha karānā /
- vibhinna vratoṃ evaṃ vairāgya viṣaya kā vistāra se jñāna karānā /

Course Outcomes-

- saṃnyāsa dharma se prerita hokara ādhyātmika unnati karatā huā rāṣṭra kalyāṇa meṃ nirata ho jātā hai /
- ''vairāgyameva abhyām'' vairāgya ko samajhakara samāja meṃ nirbhayatā pradāna karatā hai /
- ''tattvamasi'' ke upadeśa ko ātmasāta karatā huā samāja meṃ ucca cetanā, divya cetanā kā vistāra karatā hai /
- uttama sādhanoṃ dvārā satyamārga kā anusaraṇa karatā huā, loka kalyāṇa karatā hai /
- ''saṃgacchadhvam'' kī bhāvanā se ota-prota hokara samāja ko saṃgaṭhita karatā hai /

इकाई-1 **छान्दोग्योपनिषद्** (षष्ठप्रपाठकः) **20**

आरुणि का अपने पुत्र श्वेतकेतु के प्रति परमात्मा का उपदेश देना।
अनादि अद्वितीय परमात्मा का वर्णन। सृष्टि संरचना।
खाये हुए अन्न का तीन रूप में विभक्त होना।

इकाई-2 **सन्यास प्रकरणम्** **15**

सन्यास का महत्व, सन्यास धर्म।
तीन प्रकार के सन्यास का वर्णन।
ईश्वर द्वारा श्रुतियों के माध्यम से सन्यासी को उपदेश।

इकाई-३ **ऋग्वेदादिभाष्यभूमिका** (वेदाक्तधर्मविषयः) **20**

प्रेमपूर्वक मिलकर चलने आदि वेदोक्त धर्म का वर्णन।
चातुर्वणादि धर्मों का वर्णन।
व्रतादि के द्वारा सत्य की प्राप्ति।

इकाई-४ **वैराग्यमार्तण्ड** (आदितः श्लोकशतम्) 15

वैराग्यविषयक विविध श्लोकों का अध्ययन।

पाठ्यपुस्तकम् -

१- एकादशोपनिषद्- डॉ. सत्यव्रत सिद्धान्तालंकार। प्रकाशकः - विजयकुमार गोविन्दराम हासानन्द।

२- संस्कार विधि - श्रीमत्स्वामिदयानन्दसरस्वती। प्रकाशकः - आर्ष साहित्य संस्थान, अजमेर।

३- ऋग्वेदादिभाष्यभूमिका - महर्षिदयानन्दः। प्रकाशकः - रामलाल कपूर ट्रस्ट, सोनीपत, हरियाणा।

अथवा

गुप्तकाल का इतिहास-II

MSVGE - 406

Concept of Greater India

Objective :

This course introduces the students how India's society, religions and culture undergoes a sea change during the Gupta Period. This course aims to acquainting students with cultural background, development in Languages, Literature and Arts and Architecture in Early India. It makes them clear that Indian culture is an amalgamation of several cultures. Further, it helps to inculcate the social and moral values among the students. The course covers ancient religious architectures- rock cut and structural, temples, sculptures and the literature on painting from different regions of India from the given period. The course aims to introduce the students to ancient India art, related major sites and structures.

Learning Outcomes:

After the completion of the course, Students will be able to know about the richness of the Indian culture during the ancient period. They will understand the basic concepts associated with the different aspects of socio- cultural life of the above mentioned period. They will understand the Hindu religious movements, customs, traditions, languages, literature, art and architecture. They get to know how culture of Hindu society influenced that of the other contemporary civilizations.

Unit I: Religious Status in the Gupta Period (15 Lect.)

Vedic Religion- Surya, Indra, agni, Varun, Yam, Kuber, Tenacity and Sadhana, Life of Tapovan, Origin of Creation, Method of Yagya. public beliefs and rituals. **Puranic Religions**: **Shaivism**: Bhakti Tradition of Shavism: Pashupat Tradition, Kapalik Tradition, Kalmukh Tradition, Skand, Ganesh and Kartikey, Bhakti Tradition, **Vaishnavism:**Panchratr, Bhagavat, Krishna and doctrine of embodiment: Bhagavan Vishnu ke das Avatar, **Shaktism:**Trideviyan- Historical sources of Lakshmi, Durga and Saraswati.

Unit II:Literary and Creator (13 Lect.)

Development of Sanskrit literature - Fine literature like Avadan, Jataka Mala, PrayagPrashasti composed by Harishena, great poet Kalidas's texts, authors like Bharavi, Bhatti, Shudrak, Visakhadatta, Arthashastra, Dharmashastra, Buddhist literature and Jain literature. Development of Prakrit literature, Apabhramsa literature and Tamil literature.

Unit III: Development of Art (12 Lect.)

Music and theatre, Amazing development of sculpture-Metal idols, Terracotta, Clay pieces, coins of Gupta rulers, Pots, Architecture- architecture in caves, Buddhist Vihara, Stupas and Pillars, Durg and Raj Prasad, Ordinary Residence, Vapi, Coupe, Tadag etc. various dimensions of painting,Styles of Painting - Ajanta Painting

Unit IV:Foreign Expansion of Gupta Culture (10 Lect.)

Relations with China-State goodwill, development of printing arts, relations with Afghanistan, contacts with western countries, relations with eastern countries such as Kamboj, Champa, Varma, Java, Sumatra, Bali and relations with Central Asia

Unit V: Concept of Golden Period **(10 Lect.)**

Recommended Readings:

Upadhyay B.S. Gupta KalKaSanskritikItihas, Hindi Samiti, Lucknow, 1969
Majumdar, R.C. and A.D. Pusalker (eds.), The History and Culture of the Indian People, Vols. II and III (relevant chapters.), Bombay, 1951-57.
Agrawala, P.K., PrācīnaBhāratīyaKalāevamVāstu (Hindi), Varanasi, 2002.
Agrawala, V.S., BhāratīyaKalā (Hindi), Varanasi, 1994.
Bajpai, K.D., BhāratīyaVāstukalākāItihāsa (Hindi), Lucknow, 1972.
Brown, P., Indian Architecture (Buddhist and Hindu Periods), Vol. I, Bombay, 1971. . . 34
Coomarswamy, A.K., History of Indian and Indonesian Art, London, 1927.
Gupta, P.L., BhāratīyaSthāpatya (Hindi), Varanasi, 1970. Roy, N.C., The Rise and Fall of Pataliputra, Kolkata, 2003.
Basham A. L. The Wonder that was India, London.

M.A. saṃskṛtavyākaraṇam Course

Semester - 4

laghu śodha lekhana

MSV-AEC2-406
70+30=100

Course Objectives-

- vyākaraṇa viṣaya ke utkṛṣṭa śodha kā prārambha karanā, śodha kī pravṛtti/ruci ko jāgarita karānā tathā lekhana va śodhana kī takanīka se paricaya karānā **/**
-
- pariṇāma-

Course Outcomes-

- śodha sambandhi eka laghu śodha prabandha se vaha bae śodhoṃ ko karane meṃ samartha ho jātā hai **/**
- usameṃ lekhana kauśala kā vikāsa evaṃ anveṣaṇa kī kṣamatā kā vikāsa hogā **/** jisase vaha navīna prau śāstreṃ ke lekhana meṃ svayaṃ ko niyojita karatā hai **/**

एम.ए. व्याकरण में पठित विषय से सम्बन्धित किसी एक विषय पर सृजनात्मक व प्रामाणिक लघु शोध लेखन

यथा–

.

उपरोक्त विषयों से अतिरिक्त दर्शनशास्त्र से सम्बद्ध किसी रचनात्मक विषय का चयन भी छात्र अपनी रूचि व योग्यतानुसार कर सकते हैं।

नोट : लघु शोध लगभग 30–50 पृष्ठ में हो।